

**Співвідношення референтів і коррелятивів авторських метафор в романі У.Голдінга
«Володар мух»**

The article analyses tenors and vehicles of metaphors in the novel "Lord of the Flies" by W.Golding. The tendency is observed for regular correlation of certain tenors and vehicles. The conclusion is made that the most often registered type of metaphor in the analysed novel is personification.

В статті проаналізовані референти і коррелятиви авторських концептуальних метафор в романі У. Голдінга «Повелитель мух». Отзначається наявність закономірності в соотнесенності концептов-референтів і концептов-коррелятивів. Делается вывод о том, что наиболее часто встречаемый подвид метафоры в анализируемом романе – метафора-персонификация.

Історія вивчення метафори налічує багато десятиріч, та це багатопланове явище так і не отримало на сьогоднішній день вичерпного пояснення. Однією з можливих причин цього є, мабуть, стійкість традиційного погляду на метафору як чисто мовне явище. Сучасні ж лінгвістичні дослідження (Кубрякова Е.С. 1992; Метафора в языке и тексте 1988; Теория метафоры 1990; Lakoff G., Johnson M. 1985; Stockwell P. 2002), вивчаючи метафору як мисленнєвий і когнітивний феномен, дають можливість говорити про універсальність метафори, її присутність в концептуальних структурах людського мислення, що, у свою чергу, дозволяє провести розмежування між власне мовною метафорою і метафорою концептуальною.

Концептуальна метафора визначається як перенесення інформації з однієї області знань (області-джерела - source domain, що містить знання про предмет, явище, об'єкт, що використовується для позначення іншого предмету або явища) в іншу область знань, так звану область мети - target domain, що містить інформацію, про сутність, що позначається (Lakoff 1993:203).

Важливо усвідомлювати фундаментальну відмінність між лінгвістичним виразом метафори й концептуальним змістом, що лежить в її основі. Так, наприклад, «That man is a shark» традиційно розглядається як метафора, тоді як « That man is like a shark» вважається порівнянням; вони розмежовуються тільки на підставі поверхневої реалізації. Проте в основі цих форм лежить одна і та ж сама концептуальна метафора MAN IS A SHARK. Це розмежування необхідне, оскільки концептуальна метафора MAN IS A SHARK може мати

декілька поверхневих проявів: “that man is a shark”, “shark-man”, “he is sharking”, “he's always got to keep moving forward” і т.д. (Stockwell 2002:92).

Враховуючи тенденцію сучасних лінгвістичних досліджень розглядати мовну творчість в нерозривному зв'язку з процесами пізнання, свідомості і мислення, формальні способи представлення метафори виходять з власне мовного на глибинний концептуальний рівень моделювання, де представлені ті знання, які формують семантику метафори. Задача дати несуперечливий опис концептуальної метафори ще більш ускладнюється, якщо об'єктом дослідження стають авторські метафори.

Матеріалом для аналізу концептуальних метафор в творчості конкретного автора послужив корпус одиниць, відібраних методом суцільної вибірки з роману «Володар мух», який належить перу видатного прозаїка Великобританії У. Голдинга (Лебедева 2003). «Володар мух» був опублікований в 1954 році і відразу ж здобув широку популярність. Цей твір неодноразово ставав предметом аналізу для літературознавців (Ивашева 1979; Carter 2001; The Oxford Illustrated History of English Literature 1987 та ін.), які вказують на глибокий символізм книги. Як неодноразово писав і говорив сам У.Голдінг, його задача полягала в тому, щоб зафіксувати (прямо або алегорично) все темне, що він бачив і бачить навколо себе, безодню мороку, в яку поринули люди. Важливе завдання його творчості - застереження людству, спроба змінити відносини, що склалися. Не випадково в роботах літературознавців, присвячених аналізу твору, на перший план майже завжди виходять персонажі і відносини між ними. Незвичайний сюжет книги: група хлопчиків потрапила на безлюдний острів в результаті падіння літака і поступово діти повертаються в первісний стан.

Для аналізу авторської концептуальної метафори була використана запропонована в рамках інтеракціоністської теорії (Ричардс 1990) її тричастна структура: X (tenor - думка про світ) is like Y (vehicle - концепт-корелят) in respect to Z (ground - підстава метафори). Зона X розглядається як представлена в метафорах авторська концептуальна картина світу (сукупність тих понять, які при акценті на них авторської думки, вимагають способу виразу особливими засобами мови). Зони Y і Z розглядаються як ті, що належать авторській мовній картині світу, представленій вербалізованими сутностями, що входять у внутрішній лексикон і які служать посередниками для оформлення понять першої зони. Якщо концептуальна картина світу автора визначається його психологічним складом, то

мовна картина залежить від багатьох чинників. В результаті аналізу необхідно з'ясувати, як структуровані концептуальна і мовна картини світу автора, які поняття вони включають і як часто ці поняття використовуються в процесі творення метафори.

Припускається, що при виборі певних концептів із зон Х і Y тричастна структура набуває вигляд конкретної концептуальної моделі (Колесник 1996:70). Для аналізу метафор важливо те, що кожна з категорій зони подібності Y організована на основі польового принципу: при осмисленні автором категорій зони Х одні поняття, що входять в зону Y, більш типові, ніж інші. Перші відносяться до центральних концептів, другі утворюють концептуальну периферію (Жаботинская 1992:220-223). Вибір того або іншого концепту із зони Y зумовлює індивідуальність авторської метафори. В даній роботі при аналізі референтів концептуальної метафори використовується схема (Колесник 1996:75), яка об'єднує всі референти (метафоризуємі концепти) метафор (див. схема 1):

ФІЗИЧНИЙ СВІТ
СВІТ ЛЮДИНИ
СВІТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ

Схема 1. Концептуальні поля авторської картини світу

Наведена схема відповідає сформульованому у ряді робіт твердженню про присутність у семантиці мови взаємоп'єднаної концептуальної тріади «людина – світ духовної культури – фізичний світ» (Алиференко 1994:9). Референти метафор У.Голдінга відповідно розподіляються на три основні концептуальні поля: концептуальне поле ФІЗИЧНИЙ СВІТ, концептуальне поле СВІТ ЛЮДИНИ і концептуальне поле СВІТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ. Цілком імовірно, що вищенаведені концептуальні поля мають універсальний характер, але у творчості кожного конкретного автора дані поля одержують різну мовну репрезентацію, залежно від авторського сприйняття світу. Так у творі У.Голдінга «Володар мух» якнайповніше представлено концептуальне поле ФІЗИЧНИЙ СВІТ. З 273 прикладів метафори метафоризуємі концепти цього класу складають 76,2%, тоді як число концептів класу СВІТ ЛЮДИНИ і СВІТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ представлено 21,9% і 1,8% відповідно (Див. Таблиця 1):

Таблиця 1 Концептуальні класи метафоризуємих концептів

Концептуальні класи	Кількість метафор	% від загал. кіл-ті	Приклад
1.1 ФІЗИЧНИЙ СВІТ	208	76,2	<i>The taut wire of the horizon...</i> 'Туго натягнутий дріт обрію...'
1.2 СВІТ ЛЮДИНИ	60	21,9	<i>The blood roared again in Ralf's ears...</i> 'Кров знову заричала у його вуха...'
1.3 СВІТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ	5	1,8	<i>Before these fantastically attractive flowers of violet and red and yellow, unkindness melted away</i> 'Перед цими фантастично привабливими фіолетовими, червоними і жовтими квітами недоброчливість розтанула'

Референти метафори можна представити системно. Дані кількісного аналізу уможливили встановити ієрархію понять, яка характеризує У. Голдинга як особу, що по-особливому сприймає світ. В результаті аналізу виділені центральні концепти і концепти, що знаходяться на периферії уваги автора. Ця ієрархія вибудовується на основі кількісного співвідношення референтів метафор і графічно представлена на Схемі 2.

Дані нашого аналізу показують, що психологічна спрямованість у Голдинга на сприйняття світу, що виявляється в концептуальних референтах, метафорично переосмислених, спрямована не на особистості, а на оточуючий світ. На перший план виходять об'єкти неживої природи (26,7%), серед яких більшу увагу автор приділяє небу і небесним світилам (13,2% - *He felt silent, while the vivid stars were split and danced all ways* 'він був мовчазним, в той час як яскраві зірки були розсіпані і танцювали перед ним'). Не менш важливими для нього є частини острова (4,8%), на якому опинилися хлопчики, а також вода (6,6% - *Down, down, the waters went, whispering like the wind among the heads of*

the forest ‘вниз, вниз текла вода та шепотіла, наче вітер серед кінцівок дерев’), яка цей острів оточує.

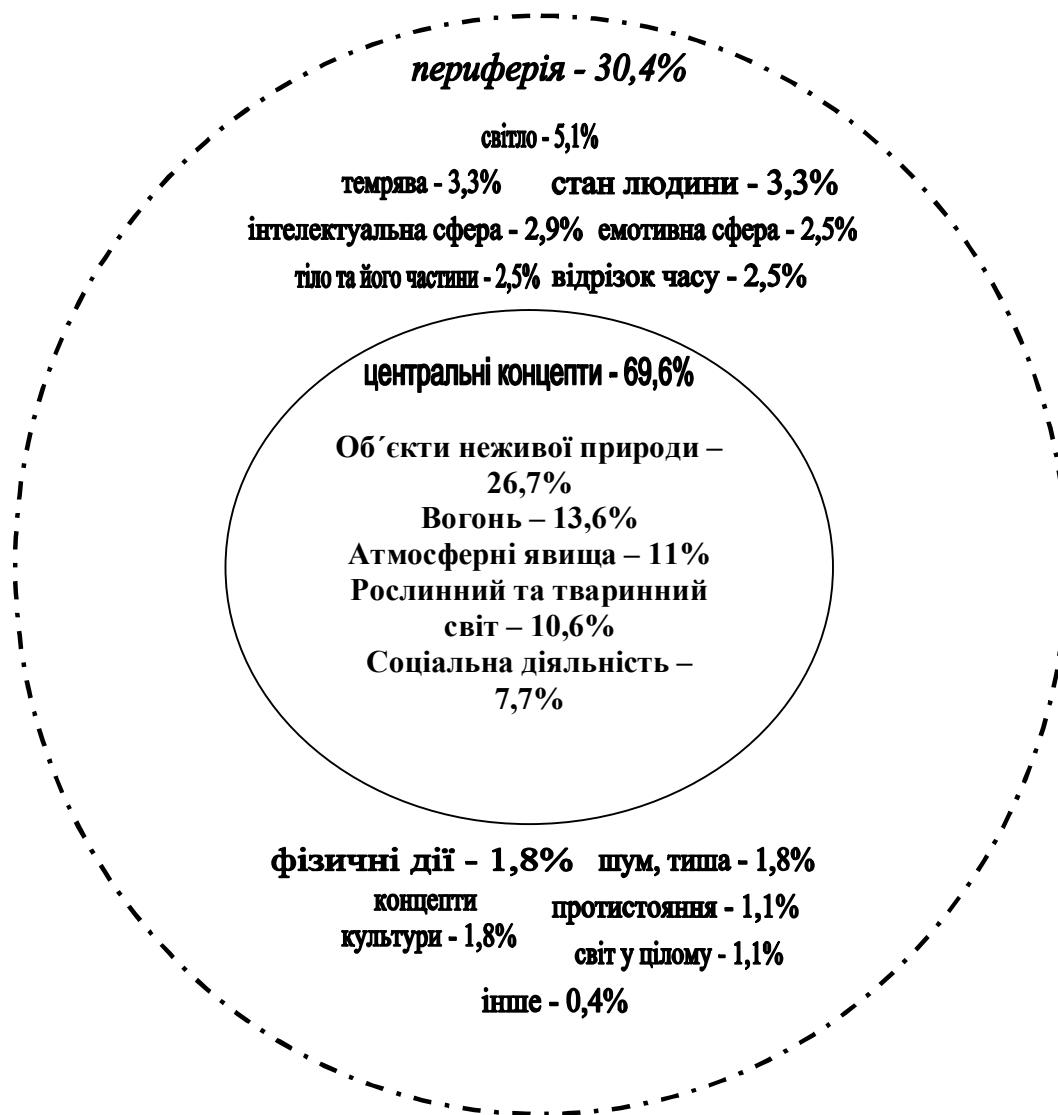

Схема 2. Ієрархія концептів-референтів.

Вогонь (13,6% - *Beneath the dark canopy of leaves and smoke the fire laid hold on the forest and began to gnaw* ‘під темним покривалом листя вогонь заволодів лісом та почав його гризти’) також важливий для автора, оскільки з його допомогою діти намагалися врятуватися. Світ у У.Голдінга - це перш за все стихія, яка змальовується у динаміці: з вітром, дощем і громом, хмарами і міражами. Події романа відбуваються на острові, густо покритому рослинністю (9,5% - *Far beneath them, the trees of the forest sighed, then roared* ‘далеко під ними дерева лісу зітхнули, а потім заревіли’), але живих істот на острові не так вже і багато (1,1%).

Понад усе з того, що відбувається з дітьми на острові, автора цікавить процес спілкування (мовної комунікації) (3,7% - *the murmur swelled again and died away* ‘бормотання набрало сили, а потім завмерло’), а також різні групи людей (3,7%), в які вони об'єднуються. Все інше, що відбувається з дітьми, наприклад їх фізичний стан (3,3% - *.and Piggy sat expressionless behind the luminous wall of his myopia* ‘та Піггі сидів невиразно позаду яскравої стіни своєї короткозорості’), відчуття і емоції (2,6%), розумові процеси (2,9%) цікавить його у меншій мірі.

Світло (5,1% - *... a golden light danced and shattered just over his nose* ‘золоте світло танцювало та розпадалося прямо в нього над носом’) у сприйнятті письменника переважає над темрявою (3,3% - *Darkness poured down, submerging the ways between the trees till they were dim as the bottom of the sea* ‘темрява лилася поміж дерев аж поки вони не стали такими ж тьмяними як дно моря’) а буття ділиться на певні відрізки часу, що змінюють один одного. На периферії уваги автора виявляються невеликі групи концептів, пов'язані з фізичними діями дітей (1,8%), поняттями культури (1,8%) та ін.

Аналіз корелятив метафор дозволив визначити основні принципи їх класифікації, виявивши при цьому корелятивні зони встановлення подібності. В даних зонах виділяються центральні і периферійні компоненти, що дозволяє встановити закономірності уподібнення тих або інших корелятив певним референтам метафор. Результати аналізу корелятив авторської концептуальної метафори показують, що вони розподіляються по двох класах: ЖИВІ ФІЗИЧНІ ОБ'ЄКТИ і НЕЖИВІ ФІЗИЧНІ ОБ'ЄКТИ. В перший клас входять такі групи концептів як ЛЮДИНА, ТВАРИНА (*squirrel* ‘білка’, *jaguar* ‘ягуар’), ЖИВА ІСТОТА (концепти, які неможливо однозначно віднести до груп ЛЮДИНА або ТВАРИНА), МІФІЧНА ІСТОТА (*spirit* ‘привид, дух’). Другий клас включає групи

концептів: АРТЕФАКТИ (*lamp* ‘лампа’, *arrow* ‘стріла’), РЕЧОВИНИ (*silver* ‘срібло’, *gold* ‘золото’), КОНТЕЙНЕРИ (*bag* ‘сумка’), ОБ’ЄКТИ/ФЕНОМЕНИ ПРИРОДИ (*storm* ‘буря,’).

В ході концептуального аналізу корелятив метафор як областей-джерел (source domain), порівнюваних з областю мети (target domain), тобто з метафоризуємим поняттям, був проведений кількісний аналіз кожної з виділених вище груп концептів, що сприяло виявленню співвіднесеності метафоризуємих концептів (tenors) з певними концептуальними областями-джерелами, або корелятами (vehicles) метафори. Результати кількісного аналізу корелятив метафор приведені в таблиці 2, де показано співвідношення виділених груп концептів-референтів з концептами-корелятами метафор:

Таблиця 2. Співвідношення референтів і корелятив метафор

Референт метафори	Корелят метафори							
	Живі фізичні об’єкти				Неживі фізичні об’єкти			
	Людина	Тварина	Жива істота	Міфічна істота	Артефакт	Речовина	Контейнер	Об’єкти/феномени природи
1. Концептуальне поле «Фізичний світ»	68	20	40	3	48	15	9	5
2. Концептуальне поле «Світ людини»	15	4	16	4	13	2	1	5
3. Концептуальне поле «Світ духовної культури»	1	2			1	1		
Всього	84	26	56	7	62	18	10	10
Всього в %	30,8	9,5	20,5	2,6	22,7	6,6	3,7	3,7
	63,4%				36,6%			

З таблиці видно, що кожна корелятивна зона представлена різним якісним складом концептів-референтів. Для кожного з них приводиться кількісний показник, який дозволяє зробити висновок про типовість того або іншого корелята для метафоризуємого поняття. Оскільки набір концептів-корелятив одноманітний, стало можливим, спираючись на кількісні дані, вивести загальну картину співвідношення певних концептуальних корелятив

з набором концептуальних референтів, тобто встановити типові референти для корелятив певного типу.

Згідно з нашими спостереженнями, при створенні метафор в романі У.Голдінга "Володар мух" самою частотною як корелят є група концептів "живі фізичні об'єкти" (63,4% від загальної кількості прикладів). При цьому найтипівішими концептами стають ЛЮДИНА (30,8% - ... *creepers cradled them, and new saplings searched a way up* 'ліани качали їх, та нові ростки шукали дорогу вгору') і ЖИВА ІСТОТА (20,5%). Рідше автор вдається до порівняння референтів з ТВАРИНОЮ (9,5% - *the flames, as though they were a kind of wild life, crept as a jaguar creeps on its belly toward a line of birch-like saplings that fledged an out crop of the pink rock* 'полум'я, наче воно було живим, повзло, як повзе ягуар на животі, до лінії схожих на берези молодих дерев, що були наче пух навкруги скелі'). Асоціація референтів метафор з МІФІЧНОЮ ІСТОТОЮ (2,6% - *At that word the other boys forgot their urge to be gone and turned back to sample this fresh rub of two spirits in the dark* 'при цьому слові хлопці забули про все, що було важливим, та повернулися, щоб побачити бійку двох привидів у темряві') носить оказіональний характер.

Другу за чисельністю групу корелятив метафор утворюють сутності, що належать до концептуального поля "неживі фізичні об'єкти" (36,6% від загальної кількості прикладів). Найчастіше в даній групі зустрічається концепт АРТЕФАКТ (22,7% - *The whole space was walled with dark aromatic bushes, and was a bowl of heat and light* 'все навкруги було оточено ароматними кущами та було чашою тепла та світла'). Рідше автор вдається до порівняння референтів метафор з такими корелятами як РЕЧОВИНА (6,6% - *The sun in the west was a drop of burning gold that slid nearer and nearer the sill of the world* 'сонце на сході було краплею палаючого золота, що линула ближче та ближче до підвіконня світу'), КОНТЕЙНЕР (3,7% - *empty horizon* 'порожній обрій') або ОБ'ЄКТ/ФЕНОМЕН ПРИРОДИ (3,7% - *They walk along, two continents of experience and feeling, unable to communicate* 'вони йшли самі, два континенти досвіду та почуття, не в змозі поговорити').

Дані проведеного аналізу дозволяють зробити висновки про неодноразову співвіднесеність тих або інших типів концептуальних корелятив з певними концептами-референтами. Так, згідно нашим спостереженням концепти-посередники мають наступні множинні типові асоціативні зв'язки:

ЛЮДИНА > "вогонь", "атмосферні явища", "небо і небесні світила", "рослини і їх частини", "світло", "вода", "частини острова";

ТВАРИНА > “вогонь”, “рослини і їх частини”, “ліс, гущавина”, “атмосферні явища”;
ЖИВА ІСТОТА > “небо і небесні світила”, “атмосферні явища”, “вогонь”, “світло”,
“мовна комунікація”, “вода”;
МІФІЧНА ІСТОТА > “вода”, “групи людей”;
АРТЕФАКТ > “небо і небесні світила”, “атмосферні явища”, “вогонь”, “стан
людини”;
РЕЧОВИНА > “небо і небесні світила”, “вогонь”;
КОНТЕЙНЕР > “небо і небесні світила”, “атмосферні явища”;
ОБ'ЄКТ/ФЕНОМЕН ПРИРОДИ > “вогонь”, “мовна комунікація”.

Вибір концептів-корелятивів для осмислення метафоризуємих понять і типова співвіднесеність цих корелятивів з певними областями мети є двома сторонами одного і того ж явища. Перша має напрям “від концептів Світу до концептів Мови”, напрям другої - “від концептів Мови до концептів Світу” (Колесник 1996:124).

Проаналізований матеріал дозволяє встановити, що у співвіднесеності іменованих концептів-референтів і концептов-корелятивів між собою існує очевидна закономірність: при осмисленні метафоризуємих сутностей автор використовує певні концепти. Дані кількісного аналізу вказують на те, що частотними корелятами є концепти, що входять до групи «живі фізичні об'єкти», а саме “людина”, “тварина”, “жива істота”, і “міфічна істота”. Тобто, можна сказати, що підвидом метафори, що часто зустрічається у Голдінга – є метафора-персоніфікація.

В перспективі передбачається розглянути, які саме підстави використовує У. Голдінг для створення метафор-персоніфікацій в романі «Володар мух», і чи використовується дана концептуальна модель в інших творах У.Голдінга.

Список літератури:

Алиференко Н.Ф. Язык, сознание, культура: проблемы взаимодействия //Язык и культура. Доклады третьей междунар. конференции. – К: Украинский ин-т междунар. отношений, 1994. – С. 3-10.

Жаботинская С.А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных. – М.: Институт языкознания РАН, 1992. – 216 с.

Ивашева В.В. Что сохраняет время. Литература Великобритании 1945-1977. – М.: Сов. Писатель, 1979. – 336с.

Колесник Д.М. Концептуальное пространство авторской метафоры в творчестве А.Мердок: Дис. ... канд. филол. наук, К., 1996. – 260с.

Кубрякова Е.С. Модели порождения речи и главные отличительные особенности речемыслительного процесса //Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи. – М.: Наука, 1991. – С. 4-81.

Кубрякова Е.С. Проблемы представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем //Язык и структуры представления знаний. – М.: ИНИОН, 1992. – С. 4-39.

Лебедева Ю.А. У.Голдинг. Все о человеке.
www.ovsem.com/summarycentral.tripod.com (25.11.2003)

Метафора в языке и тексте /Ред. В.Н. Телия. – М.: Наука, 1988. – 176 с.

Ричардс А. Философия риторики //Теория метафоры /Ред. Н.Д. Арутюнова. – М.: Прогресс, 1990. – С. 44-68.

Теория метафоры /Ред. Н.Д.Арутюнова, М.А.Жирицкий. – М.: Прогресс, 1990. – 512с.

Carter Mc R. The Penguin Guide to Literature in English. Britain and Ireland. - Pearson Education Ltd., 2001. – 263 p.

Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor //Metaphor and Thought. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 202-252.

Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: Chicago Univ. Press, 1985. – 242 p.

The Oxford Illustrated History of English Literature. Ed. By P. Rogers. – Oxford Univ. Press, 1987. – 528 p.

Stockwell P. Cognitive Poetics. – Lnd and N.Y.: Routledge, 2002. – 193 p.